

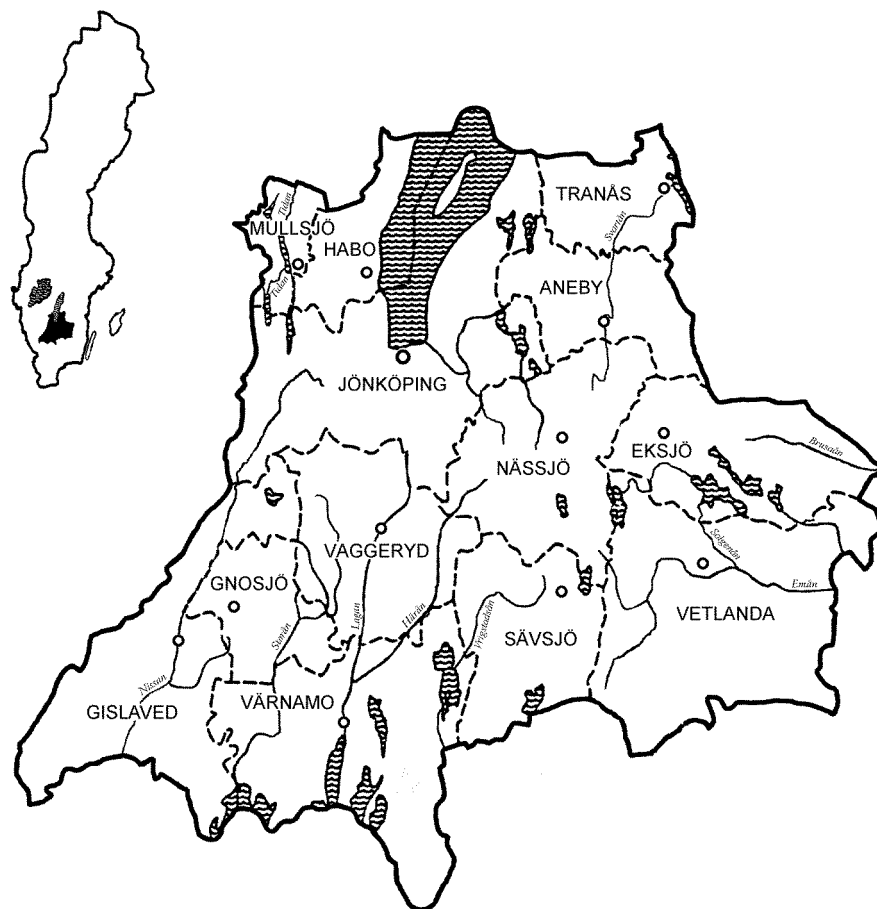
Mesolitiska och neolitiska landskapsrum

Arkeologiska undersökningar av stenålderns boplatser i Jönköpings län

Mesolitiska och neolitiska landskapsrum

Arkeologiska undersökningar av stenålderns boplatser i Jönköpings län

Text: Jenny Ameziane

Omslag: Nils Asplund, *Yngre stenåldern*. Norstedt & söner, Stockholm.

Grafisk design: Anna Stålhammar

Tryckning och distribution: Birgitta Blomkvist och Marita Tidblom

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

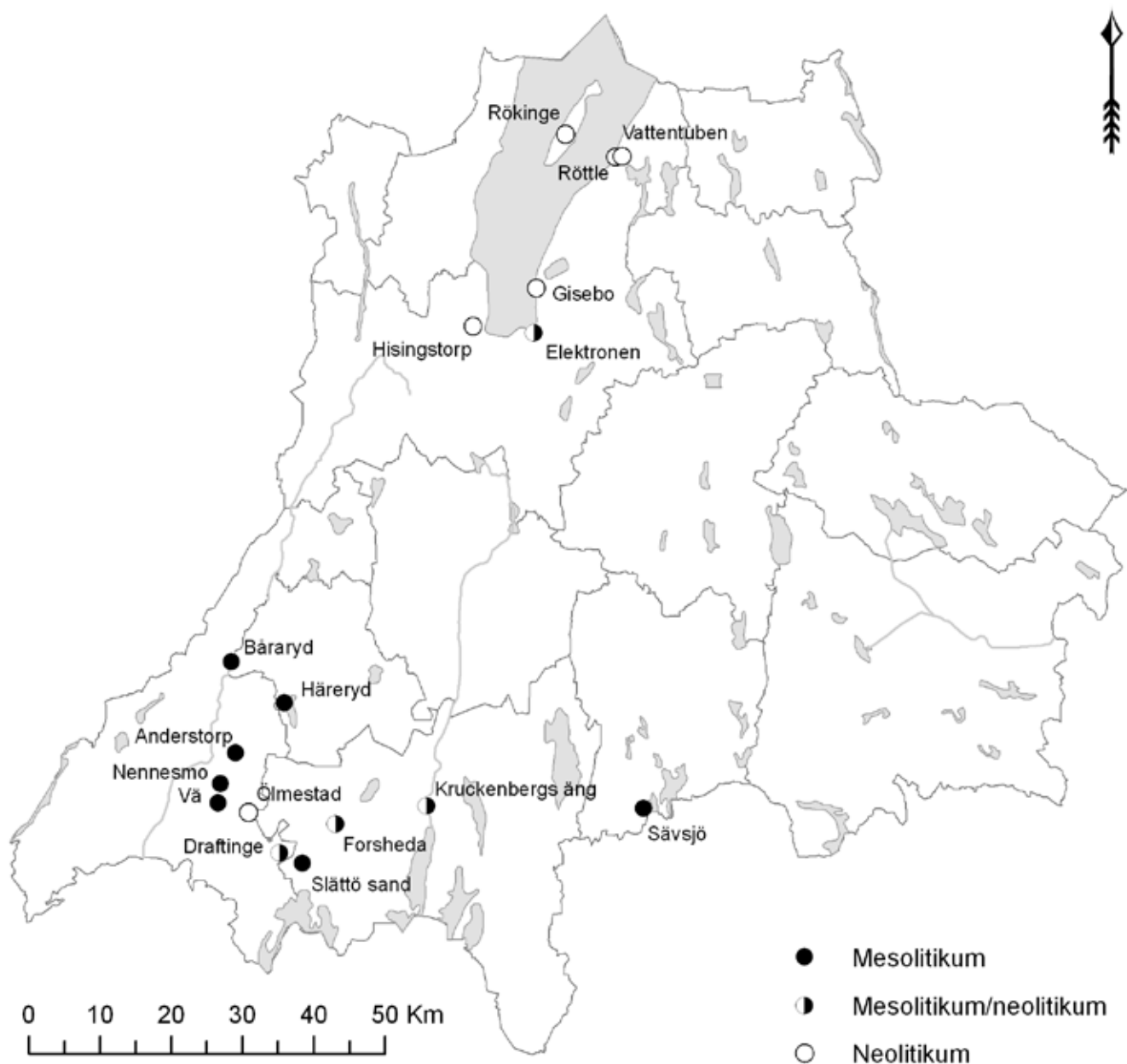
Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2009

Innehåll

Inledning.....	5
Stenåldern utifrån inventeringar.....	5
Lösfynd och ledartefakter.....	5
Gravar i landskapet.....	8
Boplatser.....	9
Slutsats.....	9
Klimat och landskapsförändringar.....	9
Odling och husdjurshållning – det neolitiska landskapets framväxt.....	11
Stenåldersundersökningar i länet.....	13
Mesolitiska bosättningar kring Fornbolmen.....	14
Neolitiska bosättningar.....	17
Källkritiska aspekter.....	21
Sammanfattning.....	23
Referenser.....	24
Tryckta källor.....	24
Otryckta källor.....	27
Muntliga uppgifter.....	27
Figur- och tabellförteckning.....	28
Figurer.....	28
Tabeller.....	28

FIGUR 1. Karta över Jönköpings län med undersökta boplatser eller visten daterade till mesolitisk och neolitisk tid markerade. På enstaka platser har fyndmaterialet haft inslag av både mesolitisk och neolitisk karaktär. För RAÄ-nummer, socken och kommun hänvisas till TABELL 2 och TABELL 3.

Inledning

Av alla de arkeologiska uppdrag som Jönköpings läns museum utför årligen är endast enstaka relaterade till stenåldern. Bilden av denna tidsperiod är därför delvis begränsad. Vad beror det på att vi i länet kommer i kontakt med så få stenåldersmiljöer? Hur ser kunskapsbilden av vår äldsta historia egentligen ut?

Denna sammanställning har tillkommit som ett resultat av arkeologiska undersökningar i Hisingstorp, Jönköping 2005 (dnr 140/05), då anläggningar från tidigneolitikum och äldre järnålder framkom (Ameziane 2006). Förutom dessa har få neolitiska lämningar undersökts i länet. En sammanfattning av mesolitikum i länet har gjorts av Carl Persson 1997, men sedan dess har en större och flera mindre mesolitiska boplatser undersökts. Därför kan det vara läge att sammanfatta helhetsbilden av stenåldern i Jönköpings län.

Kunskapen om stenåldern har framför allt präglats av fördelningen av lösfynd. Men genom åren har ett tiotal arkeologiska undersökningar också bidragit till att ge en bättre bild av länets äldsta historia. Människan har i alla tider anpassat sig till livsbetingelserna och för att bättre förstå hur mesolitiska och neolitiska folk använde landskapet är det viktigt att också analysera det omgivande landskapets naturförutsättningar.

Stenåldern utifrån inventeringar

Förekomsten av flinta är den vanligaste indikationen på stenåldersnärvaro. Flintan har använts även under senare perioder, men inte i samma omfattning. Flinta förekommer inte naturligt i regionen och därför vet vi att varje fynd är ett resultat av en medveten införsel.

Efter Riksantikvarieämbetets andragångsinventering 1987 uppgick antalet kända stenålderslämningar i länet till drygt 6 000 poster. Huvuddelen av dessa utgjordes av lösfynd, men inventeringen ledde också till att antalet kända boplatser ökade från ett 50-tal till närmare 300 (Löthman & Varenius 1992). Många av länets boplatser är endast allmänt daterade till stenålder, och saknar mesolitiska eller neolitiska indikationer.

Lösfynd och ledartefakter

En stor andel stenåldersfynd, huvudsakligen flinta, har registrerats längs med vattendragen, som har varit gynnsamma för tidiga bosättningar (Löthman & Varenius 1992). En liknande tendens har konstaterats i studier från Kronobergs och Kalmar län. Förekomsten av lösfynd kan relateras till uppodlingsgrad, antalet exploateringar samt vilken benägenhet människor haft att samla in och bevara dem. Antalet lösfynd är större i öppna marker och nära vattendrag än i skogsmark. Men även jordmänen påverkar antalet påträffade lösfynd – det är svårare att upptäcka lösfynd i moränmark än i sand- och lerjordar.

TABELL 1. Stenålderns periodindelning. Begreppet kultur motsvarar fyndplatser eller så kallade ledartefakter.

Indelning	Period	År f.Kr.	Kultur
jägerstenålder	tidigmesolitikum	9500–6800	Maglemose 9500–6800 Sandarna 8400–6000
jägerstenålder	mellanmesolitikum	6800–5500	Kongemose
jägerstenålder	senmesolitikum	5500–4100	Ertebölle
bondestenålder	tidigneolitikum	4100–3300	trattbägare 4000–2700
bondestenålder	mellanneolitikum	3300–2350	gropkeramisk 3300–2350 stridsyx 2700–2350
bondestenålder	senneolitikum	2350–1800	

Vilka slutsatser kan man då egentligen dra utifrån lösfyndens spridning? Lösfynden är ett uttryck för aktiva handlingar i landskapet och står i relation till både den förhistoriska befolkningsstorleken och distributionen och deponeringen av t.ex. flintföremål (Sjögren 2003:209ff). Spridningen av ledartefakter från olika tider kan ge en fingervisning om vilka geografiska områden som dominerar under olika perioder.

Under mesolitikums äldsta del, Maglemose, är precisionshuggna mikroliter, små huggna stenredskap, exempel på sådana ledartefakter. Men till redskapsinventariet hörde dessutom kärn- och skivyxor, knivar, sticklar och skrapor. Under nästkommande arkeologiska period, Kongemose, finns en stor del av de äldre redskapstyperna kvar, men de typiska mikroliterna ersattes successivt med snedpiplar som tillverkades av större bredare flintspån. Under Kongemose uppträder också de första trindyxorna av grönsten med slipade eggjar (Burenhult 1999:188, 199). En stor del av redskapen fanns kvar in i Ertebölle, som är nästa arkeologiska period. Keramik börjar introduceras samtidigt som trindyxorna blir än mer allmänna.

För tidigneolitikum utgörs lösfynden framför allt av tunn- och spetsnackiga yxor av flinta och bergart. Den tjocknackiga yxan börjar tas i anspråk från yngre tidigneolitikum och används in i mellanneolitikum (Lekberg 2002:29ff). Yxorna var utomordentliga för att hugga träd, röja skog och tillverka stockbåtar, hägnader och stolpar för huskonstruktioner (Malmer 2002:32). Experiment med trädfällning med skaftade flintyxor, visar att ett medelstort träd kunde fällas på en timme (Burenhult 1999:261). Yxorna var väl anpassade för den framväxande odlingens nya villkor och de livsförhållanden som den förde med sig. Till finare träarbeten och snickerier användes tunnbladiga och håleggade yxor. Storleksvariationen hos yxorna beror på att de varit anpassade för olika arbetsmoment (Larsson 2001:31).

De tidigneolitiska yxtyperna i Jönköpings kommun finns främst i de socknar som ligger i anslutning till Vättern. Spridningsbilder från Kronobergs län visar att en stor del av de tunnackiga flintyxorna har påträffats i närheten av sjöar och vattendrag. De tjocknackiga yxornas utbredning sammanfaller till viss del med de tunnackiga, men spridningen är något större samtidigt som den nära anknytningen till vattendragen inte är lika framträdande (Hansson 1999:22). Senneolitikum

FIGUR 2. Mikroliter från undersökningen i Nennesmo, utanför Reftele i Gislaveds kommun, daterade till Maglemose. Foto: Jörgen Gustafsson.

FIGUR 3. Tidigneolitiska indikationer i Jönköpings kommun. Digital bearbetning: Ingvar Røjder.

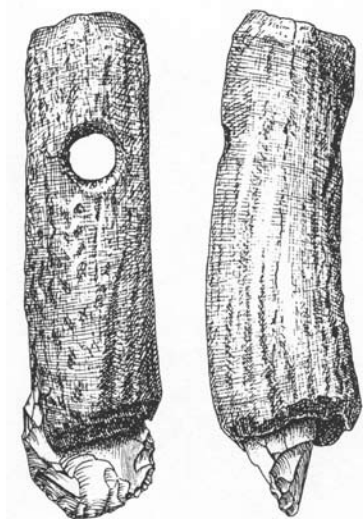
och övergången till äldsta bronsålder representeras av flintdolkar och skafthålsyxor. Skafthålsyxor är ett av de vanligaste lösfynden och har en jämnare fördelning över landskapet än de tidigneolitiska yxorna.

Slitspårsanalyser av redskap har kunnat bidra till en ökad kunskap om vilka material olika flintredskap varit i kontakt med, t.ex. kött, skinn, ben, horn, trä eller växter. Slitspårsanalyser av en yxa och en avslagsskrapa från Tabergstrakten utanför Jönköping har gjorts av Anders Högberg på Malmö Kulturmiljö och analysen visar att de använts för träarbeten respektive skinnberedning (Gustafsson muntligen).

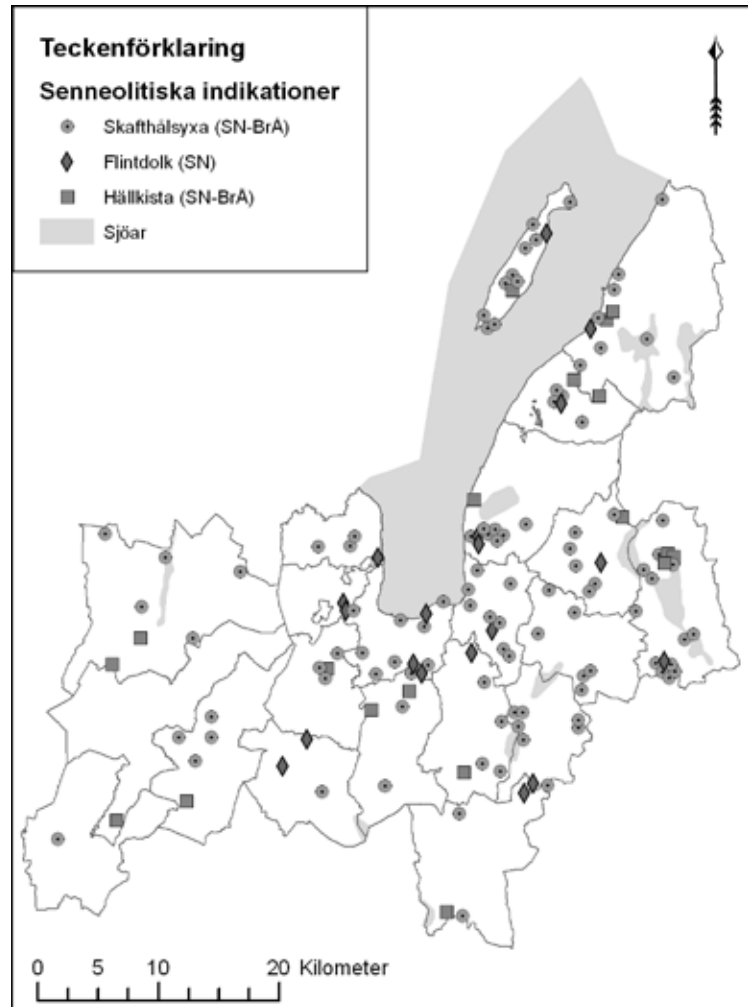
Flintan är vanligast i Skåne. Ju längre bort från flintans centralområden man kommer desto färre är antalet flintföremål. I det småländska inlandet utgjorde flintyxor det viktigaste råmaterialet för tillverkning av andra flintredskap; trasiga yxor knackades om till nya former (Malmer 2002:31f, Åstrand 2004). I områden där flintan inte var naturlig nyttjades även bergarter för redskapstillverkning. Tillverkningsprocessen av bergartsyxor var betydligt snabbare än för flintyxor, men de var nästan lika användbara vid träbearbetning (Larsson 2001:31).

FIGUR 4. Skafthålsyxa av bergart från Eksjö kommun. Illustration: Bertil Johansson.

FIGUR 5. Slitspårsanalyser ger indikationer på vilka material verktygen varit i kontakt med och hur redskapen varit skaftade. Exempel på skaftning av kärnyxor från Själland. Illustration ur Johanson 1998:14.

FIGUR 6. Senneolitiska indikationer i Jönköpings kommun. Digital bearbetning: Ingvar Röjder.

FIGUR 7. Små flintfragment som påträffats i Hisingstorp i Jönköping. Troligen har en yxa knackats om till andra former. Fragmenten antyder att man snålat med råmaterialet. Foto: Göran Sandstedt.

Gravar i landskapet

Ett stort antal hällkistor, daterade till senneolitikum och äldre bronsålder, är kända från Jönköpings län. Om alla indikationer på hällkistor räknas, som uppgifter om enstaka hällar och senneolitiska fynd i samband med borttagning av rösen, uppgår antalet till närmare två hundra. Om man istället väljer att endast referera till säkra hällkistor finns drygt ett hundra sådana anläggningar (Löthman och Varenius 1992:59). Den allra största koncentrationen av hällkistor i Sverige finns i södra Smålands inland i Kronobergs län (Cassel 2005:45).

Förutom ett antal hällkistor har få stenåldersgravar undersökts i Jönköpings län. I Finnveden, i Värnamotrakten, har enstaka flatmarksgravar från stridsyxekulturen undersökts (Cassel 2005:45). Och i Lagadalen utanför Skillingaryd har brandgravar med datering till senneolitikum och äldre bronsålder undersökts (Nordström & Gutehall 2002). I Dunkehallaravinen i Jönköping har också en trolig tidigneolitisk grav framkommit vid lertäkt i området (Arbman 1963:18).

Boplatser

Boplatserna under stenåldern har till stor del följt landskapets topografiska förutsättningar. Närhet till sjöar och vattendrag samt tillgång på föda har till en början styrt lokaliseringen av boplatserna. Förutom att vattendragen fungerat som kommunikationsleder har de också varit viktiga för näringsfånget. Stenåldersboplatser påträffas ofta vid sjöars till- och utlopp, där möjligheterna till fiske var goda – vattenströmmarna skapar syrerika miljöer som gynnar fiskbeståndet (Hansson 1999:22).

Senare har odlingsförutsättningarna påverkat var människor valt att bosätta sig. I länets södra delar dominerar registrerade stenåldersboplatser längs med Nissan och invid Fornbolmens och Nissaissjöns vattensystem. Där ligger boplatserna 150 meter över havet (m ö h), den nivå som under stenåldern låg vid Bolmens strandkant. I länets norra del har flera stenåldersboplatser, förmodligen neolitiska, legat i anslutning till Vättern.

Slutsats

Fornminnesinventeringarna har visat att den tätaste utbredningen av stenålderslämningar finns i länets södra delar, kring sjöarna Bolmen och Vidöstern samt i Nissans dalgång. Där har flera mesolitiska boplatser undersökts. I norra delen av länet tycks istället neolitiskt lösfyndsmaterial i form av tunn- och spetsnackiga flint- och bergartsyxor dominera och är som rikligast i södra Vätterbygden. Trakterna kring Säby i Tranås framstår också som ett särskilt fornlämningstätt område.

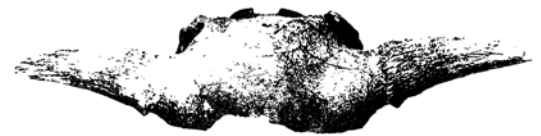
Klimat och landskapsförändringar

För tio tusen år sedan började isen dra sig tillbaka från våra breddgrader; perioden närmast efter isens tillbakadragande var förhållandevis varm och karaktäriserades av relativt snabba temperaturväxlingar. Rester efter dåtidens stora däggdjur – visent, vildren och älg har påträffats i länet (Hyltén-Cavallius 1868:41, Ekström 1993:21, Nordström muntligen). I djurens spår följde också bygdens första människor. Förändringen från arktiskt till tempererat klimat gick snabbt och troligen märktes förändrade livsförutsättningar redan inom loppet av någon generation. Successivt bredde en gles skog ut sig som dominerades av tall och björk. Nutidens mossar var då grunda sjöar. Där fanns de bästa förutsättningarna för bosättningar med möjlighet till fiske, jakt och insamling av vegetabilier. Intill sjöarnas stränder låg en gång inlandets mesolitiska boplatser.

I den Boreala perioden (8 100–6 900 f.Kr.) var medeltemperaturen ett par grader varmare än idag. Lind, alm, hassel och ek dominerade ett igenväxande skogslandskap. Vildsvin, kronhjort och rådjur invandrade – medan livsvillkoren försämrades för älgar och uroax, som föredrog ett öppnare landskap. Mot slutet av perioden växte grunda sjöar allt mer igen och under Atlantisk tid (6 900–3 900 f.Kr.) blev klimatet ännu varmare och fuktigare. Mot slutet av perioden introducerades jordbruket i Skandinavien. Neolitikums början sammanfaller

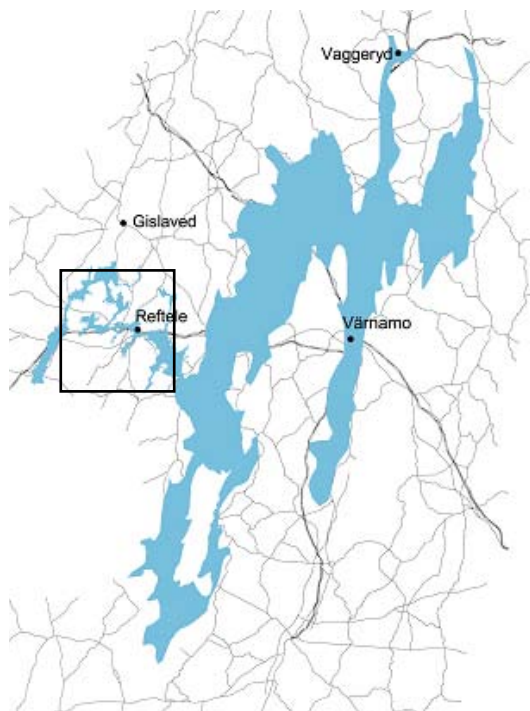
FIGUR 8. Älghornet från Huskvarnaberget hittades i en göl. Det tillhörde ett av länets första större däggdjur som invandrade efter isavsmältningen. Foto: Göran Sandstedt.

FIGUR 9. Visentkranium från Lommaryd i Aneby hör också till ett av länets äldsta spår av däggdjur (Ekström 1993:21).

FIGUR 10. Vildsvin var ett av bytesdjuren för människor från mesolitisk tid och framåt. De gynnades av klimatförändringarna. Under neolitikum blev domesticerade svin ett av de viktigaste husdjuren. Foto: www.fotoplattform.pl

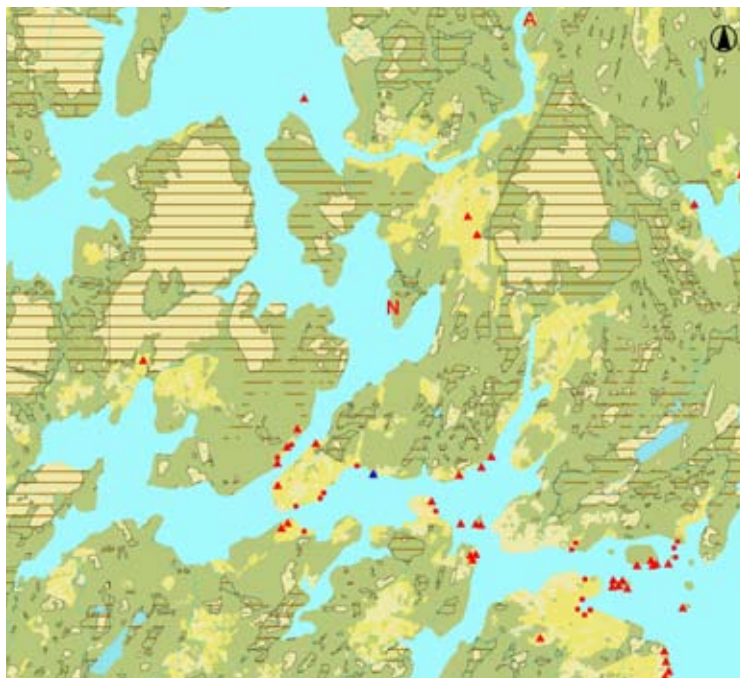

FIGUR 11. Fornbolmens utbredning under mesolitisk tid. För Refteletraktens stenåldersindikationer se FIGUR 12. Digital bearbetning: Jörgen Gustafsson efter Nilsson 1968.

med Subboreal tid (3 900–600 f.Kr.), då temperaturen steg ytterligare för att återigen sjunka senare i perioden (Persson 1997:10ff).

I södra delen av Jönköpings län är äldre bosättningar starkt förknippade med vattennivån i Fornbolmen och Nissaissjön, de sjösystem som fanns i området under mesolitisk tid. De bildades i samband med isavsmältningen då vattnet tog sig söderut längs Lagans och Nissans dalgångar. Landhöjningen var större i norr, vilket ledde till att sjöarna tippade åt söder och nya avrinningsystem skapades för dränering. Längs med sjösystemens forna strandlinje vid 150 m ö h finns flera stenåldersindikationer – både lösfynd och boplatser. Där ligger också flera av länets undersökta mesolitiska boplatser (Nilsson 1968, Gustafsson 2008). Fornlämningsbilderna kring Fornbolmens strandlinje i Kronobergs län är också rik på registrerade lämningar i form av lösfynd och boplatser från stenålder (Lidén 1924 och 1943:236ff). Fornbolmen försvann förmodligen i neolitikums början (Nilsson 1968).

I södra Vätterbygden har närheten till Vättern och sluttningarna mot sjön varit viktiga ur bosättningssynpunkt. Eftersom landhöjningen även här är större i norra delen av sjön än i den södra resulterar det i att Vättern långsamt tippas mot söder. Vätterns yta stod betydligt lägre under stenåldern än vad den gör idag. Under vattentytan döljer sig ett delvis mycket välbevarat kulturlandskap med datering från stenålder fram till medeltid. Flera möjliga boplatser ligger därför idag på Vätterns botten, på ned till 40 meters djup, ca en kilometer från den nuvarande stranden (Gutehall 1997:60f).

FIGUR 12. Stenåldersboplatserna invid Fornbolmen i Reftele. Under mesolitikum låg de vid vatten, idag ligger de i skogs- och odlingsmark 150 m ö h. Röd trekant = boplatser, röd cirkel = lösfynd, N = boplatserna Nennesmo, A = boplatserna Anderstorp, blå trekant = lägre än 150 m ö h. Digital bearbetning: Jörgen Gustafsson.

Odling och djurhushållning – det neolitiska landskapets framväxt

Under tidigneolitikum skedde en långsam förändring av ekonomi, sociala system och bosättningsmönster. Odlingslandskapet växte sakta fram och tog form efter lokala förutsättningar. Framväxten av ett odlingsystem ledde i sin tur till en befolkningsökning. I t.ex. Skåne och Danmark har ett antal tvåskeppiga huslämningar påträffats (Biwall *et al* 1997, Larsson 2001, Skaarup 2001). I Runsbäck på Öland har också en tidigneolitisk huslämning med stora mängder trattbägar-keramik, flintredskap, en malsten och förkolnade hasselnötsskal som daterades till 3 500–3 300 f.Kr., undersökts (Papmehl-Dufay).

Generellt verkar det tidigneolitiska samhället ha utgjorts av små grupper som rört sig i ett cykliskt bosättningsmönster. Bland de tidigneolitiska lokaler som undersökts kan tre kategorier urskiljas: basboplatser av permanent natur, jaktboplatser av temporär natur och specifika ceremoniella platser. Från undersökningar i östra Mellansverige förekommer tidigneolitiska boplatser med både hyddor, grophus och tvåskeppiga hus. Hyddorna verkar ha uppförts i mer strandnära lägen medan huskonstruktionerna uppträder ensamliggande i agrara kontexter (Biwall *et al* 1997, Larsson 2001, Skaarup 2001). Några säkra spår av hyddor eller hus har ännu inte återfunnits i Jönköpings län.

Från att under senmesolitikum ha nyttjat mer strandnära lägen med lättare sandjordar kom man under tidigneolitikum alltmer, genom röjningsinsatser, att ta näringsrika lerjordar i skogstäckta inlandsområden i anspråk (Malmer 2002:32). Lerjordar med omgivande ädellövskogar har utgjort optimala resurser för ett vegetabiliskt födoutnyttjande. I dessa områden röjdes mindre ytor för bosättning, hägnader och sädesodling (Burenhult 1999:261).

Lerjordarna bearbetades genom hackbruk med skaftade hackor av horn och sten eller s.k. grävkäppar. Initialt har troligen odlingen endast varit av marginell betydelse, möjligen för framställning av särskild föda i samband med möten av mer rituell karaktär. Istället har djurhushållning dominerat. Till en början var svin och får/getter de vanligaste husdjuren och först omkring 3 000 f.Kr. utgjorde nötboskapen den dominerade proteinkällan. Djuren har troligen hållits för såväl mjölk som köttproduktion. Isotopanalyser av fettsyror från tidigneolitiska keramikkräml i England visar att de använts till bl.a. mjölk. Det är fortfarande osäkert om fårullen tillvaratagits under neolitisk tid (Sjögren 2003:132).

Undersökningar från trattbägarlokaler i Västergötland visar att mindre än en halv procent av benmaterialet utgjordes av ben från köttvilt. Det tyder på att storviltsjakt varit av marginell betydelse (Persson 1999:104). I samtida benmaterial från Östsverige tycks det istället vara övervikt på vilda arter som säl, fisk, sjöfågel, bäver, mård, grävling och älg (Kihlstedt *et al* 1997:110). Genomgående

Enkorn
(*Triticum*
monococcum).

Spelt
(*Triticum*
spelta).

för de tidigneolitiska boplatserna är att de lokala förutsättningarna avspeglas i fördelningen av djurben; i kustnära samhällen har jakt och fiske stått för den överväldigande delen av födointaget, medan husdjuren och odlingen verkar ha varit av långt större betydelse på inlandsboplatserna. Andelen ben från husdjur varierar dock kraftigt mellan boplatser i olika områden, från 0–10 procent upp till 90–100 procent av det sammanlagda antalet ben (Welinder 1998:93ff).

Valet av boplatssområde har till en början troligen präglats mest av tillgång på storvilt, insamling av föda och boskapskötsel än av för odlingen gynnsamma faktorer. På många håll tycks boplatser vara förlagda till ekologiska gränzoner, som mellan lerjordar och sandjordar och intill sjöar och vattendrag. Ett sådant val av boplatssyta har varit optimalt för att kunna utnyttja en kombination av näringsresurser i form av insamling, fiske, jakt och odling (Burenhult 1999:267). I Kalmar län syns under tidigneolitikum en tendens till att boplatserna alltmer försvinner från stränderna och sprids ut i slättlandskapet. Förändringen står i relation till de nya bosättnings- och näringsmönstren. Samtidigt tyder det mesta på att det tidiga jordbruket var småskaligt och egentligen av begränsad näringsmässig betydelse (Gurstad-Nilsson 2001:146). De äldsta tidigneolitiska boplatserna i Skåne var förlagda till inlandets varierande backlandskap och dominerades av odling och boskapskötsel (Larsson 2001:22).

Undersökningar av en tidig- och mellanneolitisk boplatser i kvarteret Seglaren i Växjö visar också att boplatserna låg uppe på en höjdrygg, centralt i landskapet, långt från sjöar och vattendrag i det annars sjörika närområdet. Placeringen kan tyda på att boplatserna utgör spår efter en agrar bebyggelse. Kunskaperna om etableringen och utvecklingen av den neolitiska ekonomin i Smålands inland är dock mycket begränsade (Åstrand 2004). Men troligen var jordbrukets förutsättningar en viktig faktor för lokaliseringen av icke-strandburna boplatser under tidigneolitikum (Persson 1999:74).

Spår av tidigneolitisk odling förekommer i form av pollenindikatorer, förkolnade fröer och sädesavtryck i keramik. Ett problem med pollenanalyser är dock att de odlade spannmålen inte sprider så mycket pollen som de vilda och att de är svåra att särskilja från en del andra pollen (Persson 1999:71). Till de tidigaste odlade vetesorterna (från tidigneolitikums början) hör enkorn, brödvete och emmer, medan spelten är belagd först från mellanneolitikum. Till de äldsta kornsorna hör naket korn samt det något mer krävande skalkornet som behöver gödning för att ge god utdelning (Welinder 1998:72f). Från tidigneolitiska områden kommer också de tidigaste fynden av malstenar, viktiga för bearbetning av olika grödor. Tidigneolitisk odling i Östsvetig utgjordes huvudsakligen av korn, medan spelten från Skåne och Danmark tyder på att vete var det dominerande sädeslaget (Åkerlund 2001:55). Kornet är mer motståndskraftigt mot kyla och växer jämnare än vetet. Till de odlade växterna hör

FIGUR 13. Enkorn har odlats sedan tidigneolitikums början medan spelten, ursprunget till våra vanligaste vetesorter, finns belagd först under mellanneolitikum. Illustration ur Welinder et al 1998:72–73.

också ärtor, som gett avtryck i keramik i bl.a. Östergötland, Närke och Skåne – men även bönor. Gränsdragningen mellan odlade och vilda växter kan dock vara svår (Sjögren 2003:137). I det tidigneolitiska kulturlandskapet växte en rik och varierad örtflora. Växter som bl.a. hassel, vildapel, vildrosor och lind gynnades av odlingslandskapets framväxt (Welinder 1998:76f).

Den nya framväxande ekonomin försatte människor i en mer sårbar situation, med stationärt boende blev man mer känslig för missväxt och torka. Den neolitiska livsstilen krävde en förrådshushållning och med de tidiga neolitiska samhällenas bofasthet utvecklades keramiken, som är ett överlägset material för förråds- och kokkärl, vätskebehållare, jäsnings- och syrningskärl, säkert mot väta och angrepp från gnagare. Spridningen av keramik och förekomsten av gravar brukar ses som belägg för ett bofast leverne men även kringvandrande kulturer måste ha begravt sina döda. Antalet gravar med datering till stenålder – om man undantar hällkistor – är mycket fåtaliga i Jönköpings län i jämförelse med många andra områden. Det beror troligen på att bevaringsförhållandena för de tidiga gravarna är dåliga och att vi ännu inte har lärt oss att lokalisera dem i det arkeologiska materialet.

Människans medvetna manipulering med djur och växter har sin grund i en ideologisk förändring. Nya bosättnings- och näringsmönster under neolitikum avspeglade förändrade attityder till naturen med kontrollbehov av mark och husdjur som hörde till hushållet. Relationen till förfäderna och tiden blev viktigare för den bofasta, jordbrukande människan än vad den varit för de mer rörliga, fångstinriktade kulturerna. Denna nya ideologiska förändring tar sig uttryck i en förändrad materiell kultur och nya rituella regelsystem med offernedläggelser och försäkran om jordens bärighet (Gurstad- Nilsson 2001:147). Huvuddelen av de tidigneolitiska offerfynden har påträffats i områden som utgjort gränser mellan land och vatten; under neolitisk tid nedlades föremålen i grunda sjöar – idag är de igenväxta sankmarker eller mossar (Malmer 2002:38f).

Stenåldersundersökningar i länet

I Jönköpings län har ett fåtal boplatser från mesolitisk och neolitisk tid undersökts arkeologiskt. På några stenåldersboplatser utfördes arbeten under 1900-talets första decennier, när kraven på dokumentation och lagskydd för fornlämningar såg annorlunda ut. Dessa platser har beskrivits i artiklar av några av de tidiga fornforskarna, Oskar Lidén, Knut Kjellmark och Uno Sundelin. Den mesolitiska boplatser som undersökts senaste i länet var Nennesmo vid Fornbolmen (Gustafsson 2008). Det tidigneolitiska materialet är känt genom arkeologiska undersökningar i Hisingstorp och Grännatrakten. Senneolitiska boplatserindikationer har nyligen påträffats vid en undersökning på Visingsö.

Plats	RAÄ-nr	Socken	Kommun
Nennesmo	saknas	Reftele	Gislaved
Anderstorp	107	Anderstorp	Gislaved
Båraryd	246	Båraryd	Gislaved
Häreryd	36	Gnosjö	Gnosjö
Vä	544	Reftele	Gislaved
Forsheda	147	Forsheda	Värnamo
Draftinge	20	Ås	Gislaved
Slättö sand	64	Torskinge	Värnamo
Kruckenbergs äng	7	Värnamo	Värnamo
Sävsjö	271	Hjälmseryd	Sävsjö
Elektronen	98	Hakarp	Jönköping

TABELL 2. Undersökta mesolitiska boplatser/visten i Jönköpings län i den ordning de nämns i texten. För platsanvisning se kartan i FIGUR 1.

FIGUR 14. Kärnor och spån från boplatsen i Nennesmo.
Foto: Jörgen Gustafsson.

FIGUR 15. Boplatsen i Nennesmo låg en gång längs med strandremsan till sjön Fornbolmen. Idag ligger platsen i skogsmark. I alla de rutor som grävdes och sållades hittades totalt 15 000 flintor. Foto: Jörgen Gustafsson.

Mesolitiska bosättningar kring Fornbolmen

I början av 2000-talet undersöktes, som nämnts, en mesolitisk boplats i Nennesmo, Gislaveds kommun. Boplatsen låg en gång på en halvö längs med en strandremsa. Fyndmaterialet bestod av närmare 15 000 flintor. Till materialet hörde bland annat lancettmikroliter, hullingspetsar, trekantsmikroliter, spån, mikrospån, avslags- och spånskrapor samt koniska spån- och mikrospånkärnor. Spåren visar att materialet var väl utnyttjat och att man varit noga med att ta tillvara flintan. Förmodligen har man haft goda förbindelser med västkusten genom Nissan och på så vis kunnat föra med sig ny flinta till området genom denna vattenväg (Gustafsson 2008). Studier av det sydsmländska mesolitiska flintmaterialet visar att råmaterialet huvudsakligen inhämtats från Hallandskusten och sydvästra Skåne (Taffinder 1982:125 och 1984). Tidigare forskning har menat att samtidens bosättningar troligen varit kustbundna och att inlandet endast nyttjats för säsonsboende. Det rikliga fyndmaterialet från Nennesmoboplatsen liksom områdets goda försörjningsmöjligheter och närhet till kusten genom vattenvägar tyder snarare på att det varit en åretruntboplats. Dateringarna motsvarar ganska väl den västsvenska Sandarnakulturen, som i sydskanandinavisk kultur motsvaras av Maglemose och delar av Kongemose (Gustafsson 2008).

Anderstorpsboplatsen var belägen längst in i en trång vik i Nissaissjön några kilometer norr om Nennesmo. Några anläggningar framkom inte vid undersökningen, men däremot närmare 5 000 fynd i form av avslag och redskap av flinta och bergart, enstaka brända ben, skörbrända kokstenar och hasselnötsskal. Redskapen bestod bland annat av trindyxor av bergart, spån, mikrospån, avslag, splitter, sticklar, en borr, olika typer av kärnor, skrapor och mikroliter. Endast en flintyx påträffades, en kärnyxa (Pagold 1995). Fyndmaterialet har stora likheter med det från Nennesmo och dateras till samma tidsperiod.

Andra boplatser som legat längs med, eller i omedelbar anslutning till, samma vattensystem har också undersökts arkeologiskt: Båraryd, Häreryd, Vä, Forsheda, Draftinge, Slättö sand och Kruckenberg's äng. Undersökningen i Båraryd utanför Gislaved och alldeles invid Nissan genererade ett svårdaterat fyndmaterial, men två ¹⁴C-analyser gav en datering till 5 430–4 950 f.Kr. (Gustafsson 1998, Ameziane & Gustafsson 2006).

En annan mesolitisk boplats, med datering till Maglemose, har undersökts i Vä utanför Reftele. Boplatsen låg strategiskt placerad på en ö eller halvö invid passagen mellan Fornbolmen och Nissan. Ett hundratal flintor i form av avslag och splitter, spån, mikrospån och en skrapa sållades fram. Dessutom framkom förhållandevis mycket slagen kvarts på boplatsen (Gustafsson muntligen). En förhållandevis stor andel slagen kvarts framkom också på en mesolitisk boplats i Häreryd vid sjön Hären i Gnosjö, där flera registrerade stenåldersboplatser påträffats i strandläge (Gustafsson 2005).

Det kan jämföras med Nennesmo där andelen kvartsfragment var betydligt färre (Gustafsson muntligen).

Vid en förundersökning i Forsheda, Värnamo, 1993 undersöktes delar av en stenåldersboplats. Boplatsen låg intill Storån och var delvis överlagrad av flygsand. På andra sidan ån hade tidigare ett depåfynd med åtta skärar och sju skedformade skrapor framkommit. Huvuddelen av flintmaterialet (totalt drygt 400 flintor) utgjordes av avslag. Förutom dessa påträffades ett mindre antal spån, mikrospån, fragment av en mikrospånkärna och en skrapa. Formerna är svårdaterade, men delar av flintmaterialet daterades på typologiska grunder till Maglemose och Ertebölle. Inom det aktuella området hade tidigare en flintdolk påträffats, vilket kan tyda på att delar av materialet utgörs av rester av en neolitisk bosättning. Endast två ^{14}C -analyser gjordes inom ramen för förundersökningen. Den ena dateringen kunde härföras till en härd från järnålder medan förkolnade hasselnötsskal från det undre boplatslagret daterades till perioden 6 090–5 740 f.Kr. (Nordström 1993).

I Draftinge i Gislaveds kommun undersöktes 1918 en stenåldersboplats med ett omfattande fyndmaterial. Under mesolitisk tid utgjordes platsen av en ö eller halvö i Fornbolmens vattensystem. Vid undersökningen påträffades rester av kulturlager, flera härdar med skörbrända stenar och fynd av flinta och keramik. Totalt framkom 3 400 avfallsbitar flinta och ett stort antal redskap i form av spån, tvåreggade pilspetsar, en borrh och skrapor (Kjellmark 1924). Även ett tiotal yxor hittades vid undersökningen: en trindyxa, tunn- och tjocknackiga yxor av flinta och bergart, en tunnbladig och en håleggad yxa, en skafthålsyxa m.m. Dessutom framkom knackstenar, kärnor för redskapsproduktion och slipstenar. Bland fyndmaterialet kan också nämnas ett trettiotal fragment av slipade yxdelar, huvudsakligen av tunn- och tjocknackiga flintyxor, vilket visar att yxor även utgjorde råmaterial för framställning av andra flintredskap. Stora mängder neolitisk keramik framkom också: totalt 480 keramikskärvor varav ett trettiotal ornerade. Utifrån Kjellmarks studier daterades keramiken till trattbägarkultur och gropkeramisk kultur (Kjellmark 1924, Lidén 1943:244). Det gedigna fyndmaterialet från undersökningen hörde hemma i både mesolitikum och neolitikum. Har man återvänt till samma plats flera tusen år efter den första bosättningen?

Enligt Fornminnesregistrets inventeringsuppslag från 1983 uppgav markägaren att ett stort antal fynd årligen påträffades i den åker som utgjorde del av stenåldersboplatsen. Dessa bestod bl.a. av stickel, tvärpil, ett tjugotal spån, flera skrapor, 170 avslag, två tjocknackiga yxor av bergart och en av flinta, skivyxa, stridsyxa, limhamnsyxa, skafthålsyxa och en tunnbladig bergartsyxa.

Inte långt från Draftinge finns ytterligare en stenåldersboplats, Slättö sand som också låg vid Fornbolmens strandlinje. Boplatsen har inte undersökts, men stora mängder flintmaterial samlades in i området redan på 1870-talet av pastor Palmgren, en av fornforskningens pionjärer.

FIGUR 16. Kvartsjärna från Nennesmo, där andelen kvarts var förhållandevis liten i jämförelse med andelen flintor. Foto: Jörgen Gustafsson.

FIGUR 17. Exempel på hur mikroliter från Lilla Loshult, i Skåne, skafats. Illustration från Johansson 1998:9.

FIGUR 18. Draftingeundersökningen 1918. Knut Kjellmark, som ansvarade för undersökningen, håller en bunt papper i handen. Foto: JLM arkiv.

Beskrivningar av platsen omtalar flintavfall och mindre flintredskap spridda över en större yta. Det bearbetade materialet bestod av pilspetsar, skrapor, spån och keramik utan dekor. Materialet förefaller vara mer fragmentariskt än det från Draftinge (Kjellmark 1924).

År 1921 utfördes schaktningsarbeten på Kruckenbergers äng i centrala Värnamo. Platsen ligger i en svag sluttning ca 150 m ö h och 100 meter sydväst om Lagan. Vid schaktningen framkom ett mörkfärgat flintförande skikt i en grusbacke. Flintkoncentrationen var störst på ca 50 centimeters djup. Ingen arkeologisk undersökning ägde rum, men en kortfattad beskrivning av vad som framkom gjordes. Enligt denna fyllde arbetarna fickorna med flintmaterial under arbetets gång. Lokala skolungdomar utförde senare ett gediget insamlingsarbete och överlämnade mer än 1 000 flintfragment till det lokala museet. Bland fynden kan nämnas bl.a. en tvåreggad pilspets, ett åttiotal skrapor, kärnor, en skifferplatta, en flintkniv och en grönstensyx (Lidén 1925 och 1932).

En genomgång av de förhistoriska fynd som förvaras i Värnamo hembygdsmuseum gjordes 1970 av Jens Bekmose. Det samlade materialet från Kruckenbergers äng bestod då av ca 650 avslag, ett fragment av trindyxa, sex fragment av spånblock, sju retuscherade avslag, tolv spån och fragment av spån, ett fyrtiotal mikrospån samt två grova flintblock (Bekmose 1970). Lidén daterar boplatserna till neolitisk tid, medan Bekmose snarare föreslår en mesolitisk datering, om än osäker. Materialet är svårdaterat då det inte innehåller några distinkta former och möjligen utgörs det av rester från såväl mesolitisk som neolitisk bosättning.

En undersökning intill den tidigare undersökningsytan utfördes 1984, med syftet att försöka finna spår av den kända stenåldersboplatserna. Det av Lidén beskrivna kulturlagret återfanns dock inte. Totalt påträffades sju flintor vid med sällning av meterrutor (Nilsson 2000).

Det finns egentligen bara en undersökt mesolitisk bosättning i länet utanför det vattensystem som förbinder Nissan med Fornbolmen och Nissaissjön. Vid Skäggbäckaån i Sävsjö kommun undersöktes delar av en stenåldersboplatser inför en mindre vägbyggnation. Några enstaka avslag av flinta, ett mikrospån och en kärna av kvartsit samt två kvartsavslag framkom vid sällning, men kunde inte dateras närmare än till mesolitisk tid (Gustafsson 2001).

Det mesolitiska landskapet i länet har stor potential för framtida forskning (se Persson 1997:18–19). Frågor som kan vara intressanta att studera är hur den mesolitiska människan rörde sig genom landskapet, vilka boplatser som var i bruk samtidigt och hur kontakterna åt väster och söder sett ut. Var boplatserna säsongsrelaterade eller utnyttjades de året runt? Mesolitiska bosättningar har troligen funnits på fler håll i länet än invid Fornbolmen. Var fanns i så fall dessa boplatser? Det finns en stor medvetenhet både hos allmänhet och arkeologer om Fornbolmens och Nissaissjöns betydelse för mesolitikums bosättningsmönster. Vi vet att 150-meterskurvan är

en viktig indikator på boplatser. Sådana uppenbara samband saknas i andra delar av länet och att lokalisera mesolitiska boplatser i andra delar av länet är därför en än större utmaning.

Neolitiska bosättningar

Kunskapen om neolitiska bosättningar i Jönköpings län är betydligt mer bristfällig än om de mesolitiska. Det gäller även för småländska inlandet i stort. Men om man tittar på vilka förutsättningar som var attraktiva för det neolitiska samhället i stort, kan man få ytterligare infallsvinklar till hur livsbetingelserna i Jönköpings län gestaltat sig under denna tid. Den viktigaste förändringen i neolitisk livsföring är den långsamma övergången till odling och boskapsskötsel.

Boplatsen i Draftinge, som dokumenterades under 1900-talets första hälft, innehöll fyndmaterial med både mesolitisk och neolitisk datering. Det kan tyckas något märkligt. En förklaring skulle kunna vara att Fornbolmen enligt forskningen verkar ha dragit sig tillbaka i neolitikums början. Det har förändrat landskapet drastiskt. Under mesolitisk tid var platsen således belägen i anslutning till traktens forna vattensystem, medan den i neolitisk tid legat i inlandsläge. Den tillbakadragna sjön borde ha skapat goda livsförutsättningar för ett liv enligt den neolitiska modellen. Därför kan området ha varit attraktivt vid olika tidsperioder. En noggrann genomgång av materialet skulle kunna ge nya vinklingar. Framtida undersökningar av denna boplatser skulle kunna vara av stort värde för att om möjligt kunna skilja de olika faserna åt genom stratigrafisk och rumslig avgränsning.

Även i fyndmaterialet från andra undersökta boplatser i länet har visst inslag av neolitiskt material kunnat spåras. Om det verkligen innebär att boplatser funnits på samma plats under olika tidsperioder och med så vitt skilda förutsättningar är ovisst, men intressant att undersöka närmare.

I Ölmestad utanför Reftele undersöktes för ett par decennier sedan ett område som låg i anslutning till tidigare kända stenåldersboplatser invid sjön Dravens strandlinje. Fyndmaterialet bestod av ett trettiotal flintor, två skärvor av streckornerad keramik, ca 100 bitar lerklining, några brända ben och fragment av en knacksten. Flintan utgjordes av avslag, spån, en kärna och en skrapa (Varenius 1990). Boplatsen daterades till mellan- och senneolitikum och har legat i ett strandnära läge med sjön som möjlighet till försörjning. Kanske har odlingen bara varit en marginell binäring i området, liksom vid mer kustnära neolitiska boplatser?

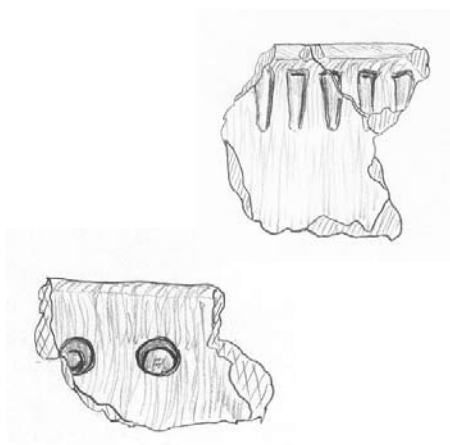
Eftersom kunskapen om småländska inlandsboplatser från neolitisk tid är knappa kan även en undersökning som utfördes i kvarteret Seglaren i Växjö 2001 nämnas. Det var den första större arkeologiska undersökningen av tidig- och mellanneolitiska lämningar i Kronobergs län. Det neolitiska fyndmaterialet bestod av flinta och en stor mängd keramik. Neolitisk keramik från det småländska inlandet är sällsynt. Materialet har analyserats av Keramiska forsknings-

Plats	RAÄ-nr	Socken	Kommun
Draftinge	20	Ås	Gislaved
Kruckenbergs äng	7	Värnamo	Värnamo
Forsheda	147	Forsheda	Värnamo
Ölmestad	429	Refele	Gislaved
Gisebo	79	Skärstad	Jönköping
Vattentuben	353	Gränna	Jönköping
Röttle	169	Gränna	Jönköping
Elektronen	98	Hakarp	Jönköping
Rökinge	156	Visingsö	Jönköping
Hisingstorp	200	Ljungarum	Jönköping

TABELL 3. Undersökta neolitiska boplatser/visten i Jönköpings län i den ordning de nämns i texten. För platsanvisning se kartan i FIGUR 1.

FIGUR 19. Depåfynd bestående av tre tunnackiga yxor av flinta från Gisebotrakten. Foto ur Arbman 1963:18.

FIGUR 20. Exempel på dekorerad trattbägarkeramik från boplatsen i Gisebo. Illustration: Gustafsson 1999.

laboratoriet i Lund. Huvuddelen av keramiken var granitmagrad, glättning var den dominerande ytbehandlingen och snörörning den vanligaste dekoren. Keramik påträffades vid avbaning och i flera anläggningar. Vissa element i materialet tyder på en svag tendens åt tidigneolitikum, även om det kan vara svårt att separera keramik från tidig- och mellanneolitikum. Ett flertal anläggningar med keramik i har också ^{14}C -daterats till tidigneolitikum (Åstrand 2004).

I södra Vätterbygden har några arkeologiska undersökningar av neolitiska boplatser genomförts. Boplatsen i Gisebo ligger på en plåtå invid en brant sluttning ned mot Vättern. I närheten av boplatsen hade tidigare ett depåfynd med tre stora tunnackiga oslipade flintyxor påträffats. Vid undersökningen framkom bl.a. tre koncentrationer av mycket fragmentariskt benmaterial och ett tjugotal gropar samt några få stolphål. Fyndmaterialet bestod av keramik samt avslag och redskap av flinta (Cassel 2005:37f och där anförd litteratur). Keramiken utgjordes av ca 4 500 bitar, varav 425 ornerade. I keramiken fanns avtryck av tidiga sädesslag. I äldre litteratur klassas boplatsen som gropkeramisk, men en senare genomgång av det ornerade keramikmaterialet visar att boplatsen snarare härstammar från trattbägarkultur (Gustafsson 1999).

År 2004 förundersöktes en yta i kvarteret Vattentuben i Gränna. Området ligger ca 450 meter från Vätterns östra strand i en svag sluttning. Vid markavbaning påträffades två kokgropar, en grop och fyra härdrester, men inga fynd framkom. Två av anläggningarna daterades med ^{14}C -metoden och gav en tidigneolitisk datering till perioden 3 960–3 530 f.Kr. (Lorentzon 2004). Sedan tidigare fanns flera registrerade stenålderslämningar i Röttle i anslutning till exploateringsområdet, bl.a. spår efter ytterligare två boplatser där mängder av flinta plockats genom åren (RAÄ 169 och 172). Intill den ena (RAÄ 169) har en schaktkontroll gjorts som genererat fyra anläggningar och en bit keramik med möjlig neolitisk datering (Ödeén muntligen).

Säkerligen finns också ytterligare stenåldersboplatser dolda under Vätterns yta. Vi vet utifrån undersökningar i Huskvarnaviken att en stor del av södra Vätterbygdens äldre kulturlandskap breder ut sig där. Mycket tyder också på att äldre bosättningar kan finnas invid Vätterns södra strand i Jönköping (Karlson *et al* 2009:8–9).

På höjderna strax söder om Huskvarna, med vid utsikt över Vättern, har ett omfattande område med härdar och boplatlämningar från äldre järnålder undersökts i kvarteret Elektronen. I samband med dessa har även enstaka dateringar hänförs till mesolitisk och neolitisk tid (Hylén manus). Vid avbaning i området påträffades en oval ansamling, knappt en meter i diameter, med knytnävsstora stenar. Från början uppfattades dessa som en anläggning, men det visade sig vid undersökning att de endast var placerade på ursprunglig marknivå. Mitt bland stenarna låg en trindyxa. Dessutom hade stenålderskeramik medvetet deponerats i två av stolphålen i det äldre järnåldershuset på plåtån (Borg muntligen). I närområdet, liksom

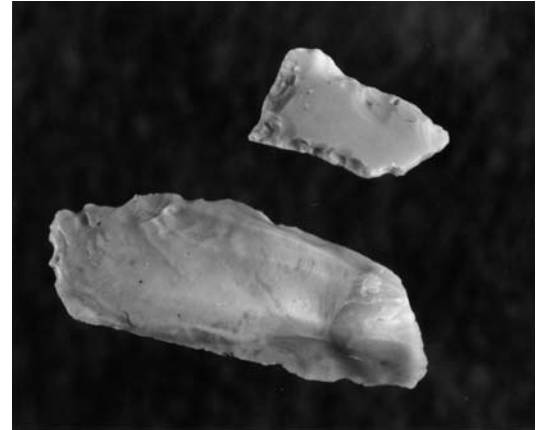
FIGUR 21. Senneolitisk keramik från en anläggning i Rökinge på Visingsö. Foto: Jörgen Gustafsson.

längs med Huskvarnaån, finns gott om stenåldersindikationer i form av lösfynd och en neolitisk yxdepå från närbelägna bostadsområdet Österängen. Tre neolitiska yxor framkom när sprängningar utfördes i området. Ur leran föll enstaka brända ben, sot och tre tunnackiga slipade flintyxor (Bergenblad 2001).

Sommaren 2008 undersöktes ett treskeppigt långhus från förromersk järnålder i Rökinge på Visingsö. I en diffus mörkfärgning inom boplotsområdet framkom brända djurben, bränd lera och ett trettiotal keramikfragment. Enstaka av dessa var ornerade med taggträds- och stämpeldecor och visade sig höra hemma i senneolitisk tid. Kol från anläggningen kunde stödja dateringen, som låg i perioden 2 200–1 970 f.Kr. (Ödeén 2009). Visingsö är synnerligen rikt på fornlämningar, men stenåldern på ön är inte närmare känd. Tre hållkistor finns registrerade på ön. Förutom dessa har tidigare endast en senneolitisk härd undersökts (Kristensson 2004). Undersökningarna indikerar att Visingsös senneolitiska bosättningar var förlagda till öns centrala moränstråk snarare än invid de tyngre lerjordarna i anslutning till vattnet.

Som nämdes i inledningen utfördes under 2005 en arkeologisk för- och slutundersökning i Hisingstorp i Jönköping. Anläggningarna bestod av kraftigt sönderplöjda härdar, sotfläckar, nedgrävningar och stolphål, men avsaknad av stratigrafiska iakttagelser gjorde ytan delvis svårtolkad. Huvuddelen av anläggningarna hörde hemma i äldre järnålder, men fyra urlakade härdar daterades till tidigneolitikum, 3 990–3 770 f.Kr. Utgjorde de en del av en neolitisk boplots- eller aktivitetssyta? Ett tiotal flintfragment påträffades, varav två med retuscher (Ameziane 2006). Eldande och viss redskapstillverkning var en del i den neolitiska närvaron på platsen, medan de många stolphålen hörde till järnålderns bebyggelse. Undersökningsområdet låg i ett kuperat odlingslandskap med plataer, sluttningar och enstaka uppstickande bergsimpediment, ca 200 m ö h och 1,5 km väster om Vättern. De tidigneolitiska härdarna låg i en hårt nedplöjd lerig åkermark med fläckvisa inslag av sand medan flintan visade sig ligga i mer sandblandad mark.

Dunkehallaån rinner fram 150 meter söder om Hisingstorp. En kilometer bort, längs med ån har flera lösfynd påträffats från hela neolitikum. Till de tidigneolitiska fynden hör bl.a. flera tunnackiga yxor, en spetsnackig yxa och en förmodad flatmarksgrav (RAÄ 72, 85, 86). Mellanneolitikum representeras av en tjocknackig yxa och en smal håleggad mejsel. Senneolitiska aktiviteter i närområdet antyds av fyndet av två skafthålsyxor av grönsten. Dessutom har fyra större spån och en spånskrapa med generell datering till stenålder påträffats i Dunkehallaåns dalgång. Förutom dessa har även en flintyxa med hålslipad egg, en knacksten, en flintdolk och två skafthålsyxor (RAÄ 20) framkommit i området. Fynden har enligt Fornminnesregistret upphittats ”tillsammans med senneolitiska föremål”, men närmare uppgifter saknas.

FIGUR 22. De enda flintfragmenten med bruksretuscher från undersökningen i Hisingstorp. Foto: Göran Sandstedt.

FIGUR 23. Ljusterspetsar av kronhjortsben från Dumme mosse. Länets äldsta arkeologiska fynd. Illustration ur Börjesson 1983:130.

FIGUR 24. Kraghalsflaskan från Dunkehällaravinen i Jönköping. Kan den ha legat i en tidigneolitisk grav? Foto: Göran Sandstedt.

Vattenflödet i ån kommer från Dumme mosse, ett flackt myrområde beläget en dryg halvmil väster om staden, och mynnar ut i Vättern. Länets äldsta lösfynd – två ljusterspetsar av ben – framkom vid torvtäkt i mossen. Spetsarna är 18 cm långa, har två respektive tre hullingtänder och är tillverkade av blankpolerade kronhjortsben. De kan dateras till Maglemose. Liknande fynd från andra samtida säsongrelaterade mossboplatser som vanligen tycks ha nyttjats under sommar och höst förekommer även på andra håll i landet (Börjesson 1983:130).

Den nämnda neolitiska flatmarksgraven i Dunkehällaravinen avslöjades då en tunnackig flintyxa och delar av ett neolitiskt keramikförlägg föll ur kanten på en lertäkt (Arbman 1963:19). Kärlet var troligen en s.k. kraghalsflaska, ett kärl som förekom inom trattbägarkulturen och generellt dateras till 4 000–3 500 f.Kr. Kärlets underdel var rundad, diametern 8,5 cm men halsen var avslagen. Kraghalsflaskorna hade smal hals med vulst och i den har troligen en rem varit fäst. Möjligen har man försökt efterlikna en läderbehållare. De var troligen avsedda för förvaring av vätska. Analyser av beläggningar från kärleväggar i andra kraghalsflaskor har innehållit spår av olja – möjligen har de varit behållare för eteriska oljor eller medikament (Persson 1999:147).

Det topografiska läget i landskapet, närheten till vattendrag och en jordmån bestående av näringsrik lera med fläckvisa inslag av sand stämmer väl in med den gängse bilden av hur samtida bosättningar varit förlagda. Under tidigneolitikum har omgivningarna förmodligen präglats av öppen ädellövskog. Dunkehällaån har säkerligen nyttjats som transportled samtidigt som både växt- och djurliv gynnats i åns närhet. Fisket har säkert haft stor betydelse i södra Vätterbygden vid sidan av husdjurshållning och odling.

De tidigneolitiska spåren från Hisingstorp är allt för begränsade för att tolkas som en boplatssyta, utan bör kanske snarare betraktas som en aktivitetssyta. Spridda fragment av slagen flinta tyder på att redskapstillverkning i mindre skala ägt rum. Tunn- och spetsnackiga yxor i Dunkehällaåns dalgång sammantaget med den tidigneolitiska flatmarksgraven pekar mot att en tidigneolitisk boplatssyta med stor sannolikhet legat någonstans längs med ån. Med hjälp av yxor har man röjt områden för odling. Inga sädeskorn har dock hittats i det arkeologiska materialet. Fynd av keramik brukar kopplas samman med bofasthet. Några belägg för bofasthet finns dock inte i det arkeologiska materialet från undersökningen – vare sig i form av keramik, odlingsspår, stolphål efter huskonstruktioner eller hyddor.

Lämningarna i Hisingstorp kan vara spår av en mycket kort närvaro i området, där eldande och redskapstillverkning utgjort en del av aktiviteterna. Vi kan också befinna oss i utkanten av en boplatssyta som varit av mer långvarig karaktär. Miljön har präglats av en rik flora och fauna, god och näringsrik odlingsmark, närhet till fiske och lämpliga vattenvägar. Människor har efterlämnat spår i

form av småskalig redskapstillverkning, gravläggning och redskap för markberedning, snickerier och träkonstruktioner. Utifrån de försörjningsmöjligheter det omgivande landskapet erbjudit och de materiella spår som perioden avlämnat i trakten framstår landskapet mellan Dumme mosse och Vättern som optimalt.

Kunskapen om neolitikum i Jönköpings län är nästintill obefintlig. Fördelningen av lösfynd och hållkistor i landskapet är de viktigaste indikationerna på mänsklig närvaro under neolitisk tid. Flera neolitiska bosättningar har legat i nära anslutning till Vättern. Men vilka andra områden har man bebott? Hur har boplatserna varit organiserade, vilka grödor har odlats och vilka husdjur har man haft? Dessa ämnen, liksom frågan om hur relationen sett ut mellan olika näringsresurser, är i stort sett outforskade. Det beror naturligtvis på att de arkeologiska undersökningar som genomförts i länet inte har kunnat ge några svar på dessa frågor – än.

Källkritiska aspekter

Kunskapen om vår äldsta historia varierar stort inom landet, vilket beror på en rad faktorer. En viktig aspekt är graden av uppodling i landskapet. I landets södra delar, som karaktäriseras av stora öppna slättlandskap, är naturligtvis förutsättningarna för att träffa på stenåldersfynd betydligt högre än i skogsdominerade trakter. Sjuuttio procent av Jönköpings läns yta utgörs av skogs- eller myrmarker, medan endast elva procent utgörs av odlad mark (Cassel 2005: 19). Det har till stor del påverkat bilden av vår förhistoria. Men även privatpersoners benägenhet att rapportera in och tillvarata fynd påverkar.

I olika delar av länet är man säkert också olika mycket insatt i stenålderns lämningar. I området kring Fornbolmen är medvetenheten om flintförekomster och stenåldersboplatser betydligt större än i skogsområden med få kända stenåldersindikationer. Att hitta lämpliga lägen för stenålderns bosättningar kan också vara svårt i tät granskog. Landskapets utformning idag påverkar till stor del vår förmåga att uppfatta förhistoriska boplatzlägen. Det är lättare i ett öppet landskap än i ett med tät skog.

FIGUR 25. Kärna av kvartsit och en knacksten tillvaratagen av en privatperson vid sjön Nömmen, Bodafors i Nässjö kommun. Foto: Jörgen Gustafsson.

FIGUR 26. Stenålderns boplatzindikationer är mer än bara flinta. Att lokalisera föremål av bergart är ett viktigt led för att återfinna länets äldsta boplatser. Dessa är upphittade vid sjön Nömmen, Bodafors i Nässjö kommun. Foto: Jörgen Gustafsson.

FIGUR 27. Fler stenredskap från området kring sjön Nömmen, Bodafors i Nässjö kommun. Säkert finns det många boplatser med liknande stenmaterial som väntar på att bli upptäckta. Foto: Jörgen Gustafsson.

Några av länets stenåldersundersökningar utfördes under första halvan av 1900-talet då dokumentationskrav och förutsättningar var mycket annorlunda mot idag. Vissa av platserna kan därför vara svåra att angripa utifrån moderna frågeställningar. En stor del av materialet från äldre undersökningar av stenåldersboplatser i länet är inte avrapporterat och förvaras på Statens historiska museer i Stockholm. En noggrann genomgång av det materialet är ett viktigt led för att öka kunskapen. Större sammanhängande ytor måste också maskinavbanas för att man ska kunna se anläggningar och större strukturer; alltför få och små undersökningar resulterar i ett dåligt källäge (Åkerlund 2001:49).

Dessutom är urvalet av platser som blir föremål för arkeologiska undersökningar avhängigt exploateringstryck och vilka områden som vi i modern tid har valt att göra anspråk på. Strandskyddet har också påverkat antalet exploateringar i strandnära lägen, där framför allt mesolitiska spår påträffas. Majoriteten av de arkeologiska uppdrag som Jönköpings läns museum utför kan relateras till järnålderns miljöer medan stenålderns landskapsrum – de lägen stenålderns människor föredrog – kanske inte är lika attraktiva för nutidsmänniskan.

Den vanligaste indikationen på stenålder är avslag och redskap av flinta. Flintan förekommer inte naturligt i Småland, vilket innebär att alla fynd är införda till området. I bygder där flintan varit en bristvara har man även använt andra material för framställning av redskap, t.ex. kvarts och kvartsit. Antalet föremål av flinta minskar i länets norra och östra delar, ju längre man kommer från naturliga flintförekomster (Gustafsson 2009). Kanske har inventeringarna efter stenålderns lämningar varit alltför inriktade på att lokalisera just flinta? En riktad inventering med fokus på andra stenmaterial kommer säkert att påverka bilden av stenåldersboplatsernas fördelning i landskapet. Arkeologiska undersökningar av stenåldersboplatser vid Vätterns nordspets har visat att boplatserna där dominerats av slagen kvarts (Holm & Lindgren 2008). Det finns därför anledning

att anta att läget för Jönköpings läns norra och östra del är likartat. Planer finns därför på att göra riktade inventeringsinsatser i Jönköpings län, bl.a. i Tranåstrakten kring sjön Sommen. Förhoppningen är att återfinna de landskapsrum som stenålderns människor vistats i – platser som förbigåtts i tidigare inventeringar.

Sammanfattning

Kunskapen om stenålderns lämningar i Jönköpings län har till stor del baserats på förekomsten av lösfynd. De senaste åren har ett antal arkeologiska undersökningar gjorts av mesolitiska boplatser i södra delen av länet, kring sjösystemet vid Fornbolmen och Nissaissjön. De har varit av stor betydelse för att öka kunskapen om de mesolitiska inlandsboplatserna. Troligen var inte boplatserna enbart säsongsrelaterade, som man tidigare trott, utan de kan ha fungerat som åretruntboplatser. Bilden av det mesolitiska landskapet i södra delen av länet är relativt god. Där ligger boplatserna på 150 meters höjd över havet, vid det som en gång var det försvunna sjösystemets strandlinje. Hur mesolitikum i norra delen av länet sett ut är däremot i det närmaste okänt.

Neolitikum är i Jönköpings län framför allt känt genom fördelningen av karaktäristiska yxtyper som tunn-, tjock- och spetsnackiga former och genom spridningen av hållkistor i landskapet. Genom några enstaka undersökningar på senare år har två tidigneolitiska och ett senneolitiskt område daterats. De neolitiska spåren verkar vara centrerade till södra Vätterbygden, och troligen finns fler stenålderslämningar dolda under Vätterns yta. Hur de neolitiska boplatserna varit organiserade vet vi dock i dagsläget ingenting om.

Att stenålderns lämningar så sällan undersökts i arkeologiska sammanhang beror på ett flertal faktorer. Att Jönköpings län tillhör en skogsbygd med relativt låg uppodlingsgrad samt att exploateringstrycket på stenålderns centralbygder är låga, påverkar bilden. Men den viktigaste orsaken är kanske att andelen flintföremål minskar markant ju längre från flintförande områden man kommer. Kanske är det helt enkelt så att många av stenålderns boplatser måste lokaliseras utifrån förekomsten av redskap tillverkade i andra stenmaterial – som kvarts och kvartsit. Många av de mesolitiska och neolitiska landskapsrummen ligger därför kvar oupptäckta och orörda.

Referenser

Tryckta källor

- Ameziane, Jenny. 2006. *I förfluten tid – tidigneolitiska spår av mänskliga aktiviteter och rester av en äldre järnåldersboplats i Hisingstorp*. Arkeologisk rapport 2006:23. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Ameziane, Jenny & Gustafsson, Agneta. 2006. *Boplats vid Nissan. Ny vägsträckning och bro över Nissan*. Arkeologisk rapport 2006:61. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Arbman, Holger. 1963. *Jönköpings stads historia. Del 1. Från äldsta tid till stadens brand 1612*. Jönköping.
- Bergenblad, Harry. 2001. Dynamitsalvan som röjde forngravar. I: *Vår hembygd*. Huskvarna hembygdsförening.
- Biwall, A., Hernek, R., Kihlstedt, B., Larsson, M. och Torstensdotter Åhlin, I. 1997. Stenålderns hyddor och hus i Syd- och Mellansverige. I: Larsson, Mats och Olsson, Eva (red.). *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige. Arkeologiska undersökningar*. Skrifter nr 23. Riksantikvarieämbetet.
- Burenhult, Göran. 1999. (red.). *Arkeologi i Norden 1. Natur och kultur*. Stockholm.
- Börjesson, Klas. 1983. Förhistoria i Jönköpings kommun. I: Lindqvist, Gunnar (red.) *Före Jönköping*. Småländska kulturbilder 1983. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Cassel, Kerstin. 2005. (red.) *Arkeologiskt program för Jönköpings läns museum*. Jönköping.
- Ekström, Jonas. 1993. *The Late Quaternary History of the Urus (Bos primigenus Bojanus 1827) in Sweden*. Lundqua thesis. Vol. 29. Kvartärgeologiska institutionen. Lunds universitet.
- Gurstad-Nilsson, Hans. 2001. En neolitisering – två förlopp. Tankar kring jordbrukskulturens etablering i Kalmarsundsområdet. I: Magnusson, Gert (red.). *Möre – historien om ett småland*. Kalmar läns museum. Kalmar.
- Gustafsson, Agneta. 1998. *Mesolitisk boplats vid Nissan. Väg 611 – bro över Nissan. Arkeologisk förundersökning. Båraryds socken, Gislaveds kommun, Jönköpings län*. Arkeologisk rapport 1998:27. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Gustafsson, Jörgen. 1999. *Giseboboplatsen. En keramikstudie*. C-uppsats i arkeologi. Göteborgs universitet. Arkeologiska institutionen. Göteborg.
- Gustafsson, Jörgen. 2001. *Stenåldersboplats vid Skäggbäckaån – Undersökning inför åtgärder för miljö och vattenskydd. Arkeologisk förundersökning. Hjälmteryds socken, Sävsjö kommun, Jönköpings län*. Arkeologisk rapport 2001:30. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Gustafsson, Jörgen. 2005. *Häreryd 1:1. Undersökning av skadad stenåldersboplats, RAÄ 36. Arkeologisk förundersökning. Gnosjö socken och kommun, Jönköpings län*. Arkeologisk rapport 2005:06. Jönköpings läns museum. Jönköping.

- Gustafson, Jörgen. 2008. Paradis i inland. I: *Urminne - tidskrift för arkeologi i sydöstra Sverige*. 2008/7. Jönköpings läns museum.
- Gutehall, Anders. 1997. Huskvarnaviken – ett kulturlandskap under vatten. I: Nordström, Mikael & Varenius, Linnéa (red.) *Det nära förflutna – om arkeologi i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder 1997. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Hansson, Martin. 1999. Från renjägare till viking. En arkeologisk historia om södra Småland. I: *Landen kring sjöarna*. (red.) Johansson, Lennart. Kronobergsboken 1999/2000. Växjö.
- Holm, Jenny & Lindgren, Christina. 2008. *Tre mesolitiska boplatser vid Fornvätterns strand. Riksväg 49, delen Stubbetorp-Gustavstorp*. UV Bergslagen Rapport 2008:17. Riksantikvarieämbetet.
- Hyltén-Cavallius, Gunnar O. 1868. *Wärend och Wirdane. Ett försök i svensk ethnologi*. Andra delen. Stockholm.
- Johanson, Axel Degn. 1998. *Äldre stenålder i sydlige Norden*. SDA. Skovlunde.
- Karlson, Bo, E., Lindgren, Anette & Vestbö-Franzén, Ådel. 2009. *Södra Munksjöområdet - historisk dokumentation och kulturhistorisk värdering*. Byggnadsvårdsrapport 2008:63 Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Kihlstedt, B., Larsson, M. och Nordqvist, B. 1997. Neolitiseringsen i Syd-, Väst- och Mellansverige – ekonomisk och ideologisk förändring. I: Larsson, Mats och Olsson, Eva (red.). *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige. Arkeologiska undersökningar*. Skrifter nr 23. Riksantikvarieämbetet.
- Kjellmark, Knut. 1924. Stenåldersboplatsen vid Draftinge i Västboås. I: *Meddelanden från norra Smålands fornminnesförening VII*. Jönköping.
- Kristensson, Anna. 2004. *Bronsåldersboplats vid Stigbyskolan – arkeologisk förundersökning på fornlämning 149 inför byggnation inom fastigheten Stigby 6:1*. Arkeologisk rapport 2004:39. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Larsson, Lars. 2001. Det senaste kvartsseklets stenåldersarkeologi i Skåne. I: Bergensstråhle, Ingrid och Hellerström, Sven. (red.). *Stenåldersforskning i fokus. Inblickar och utblickar i sydkandinavisk stenåldersarkeologi*. Riksantikvarieämbetet och Lunds universitet.
- Lekberg, Per. 2002. *Yxors liv människors landskap. En studie av kulturlandskap och samhälle i Mellansveriges senneolitikum*. Uppsala universitet. Uppsala.
- Lidén, Oskar. 1924. Boplatsen vid Gettersö jämte andra sydvästsmåländska stenåldersboplatser i belysning av de stora boplatssfunden i nordvästra Skåne. I: *Meddelanden från norra Smålands fornminnesförening VII*. Jönköping.
- Lidén, Oskar. 1925. Värnamo för 4000 år sedan. I: *Värnamo hembygdsförenings årskrift*. Värnamo.
- Lidén, Oskar. 1932. En stenåldersby vid Flåren. I: *Värnamo hembygdsförenings årskrift*. Värnamo.

- Lidén, Oskar. 1943. Smäländsk stenålder. I: Bock, Sixten (red.) *En bok om Småland*. Smålands gille. Stockholm.
- Lorentzon, Moa. 2004. *Enstaka spår av tidig neolitikum. Inför planerad husbyggnation inom fastighet Vattentuben 1. Arkeologisk förundersökning. Gränna socken, Jönköpings kommun. Jönköpings län*. Arkeologisk rapport 2004:48. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Löthman, Lars & Varenius, Björn. 1992. Förhistorien. I: Rydén, Josef (red.) *Jönköpings läns historia*. Småländska kulturbilder 1986-87. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Malmer, Mats. P. 2002. *The Neolithic of South Sweden. TRB, GRK and STR*. Vitterhetsakademien. Stockholm.
- Nilsson, Erik. 1968. *Södra Sveriges senkvartära historia. Geokronologi, is-sjöar och landhöjning*. Kungl. Svenska vetenskapsakademiens handlingar Fjärde serien. Band 12. Nr 1. Stockholm.
- Nilsson, Ylva. 2000. *Stenåldersboplats – fornlämning 7. Värnamo socken och kommun, Jönköpings län*. Arkeologisk rapport 1991:17. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Nordström, Mikael. 1993. *Arkeologisk förundersökning av en nyupptäckt stenåldersboplats. Forsheda 5:1*. Arkeologisk rapport 1993:7. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Nordström, Mikael. 2002. *Gravar längs Lagan. – Tre platser med brandgravar från senneolitikum till mellersta järnålder undersökta 1992-93 Fornlämning 101, 105, 237 i Åkers socken, Vaggeryds kommun, Jönköpings län*. Arkeologisk rapport 2002:50. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Pagoldh, Monica. 1995. *Arkeologisk delundersökning av en ca 9000 år gammal stenåldersboplats i Anderstorp, Småland*. Arkeologisk rapport 1995:15. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Persson, Carl. 1997. Mesolitikum i Jönköpings län. I: Nordström, Mikael & Varenius, Linnéa (red.) *Det nära förflutna – om arkeologi i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder 1997. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Persson, Per. 1999. *Neolitikums början. Undersökningar kring jordbrukets introduktion i Nordeuropa*. (Kust till kust, nr 1). Göteborg och Uppsala.
- Sjögren, Karl-Göran. 2003. *"Mångfaldige uhrminnes grafvar..." Megalitgravar och samhälle i Västsverige*. Gotarc Series B. Gothenburg Archaeological Theses No. 27. Göteborgs universitet. Institutionen för arkeologi. Göteborg.
- Skaarup, Jørgen. 2001. Status over de seneste årtiers stenaldersarkæologi i Danmark. I: Bergenssträhle, Ingrid och Hellerström, Sven. (red.). *Stenåldersforskning i fokus. Inblickar och utblickar i sydsandinavisk stenåldersarkeologi*. Riksantikvarieämbetet och Lunds universitet.
- Taffinder, Jacqueline. 1982. *The Stone Age in Southern Småland. A Presentation of the Existing Assemblages with Special Consideration of their Mesolithic Components*. C-uppsats i arkeologi. Uppsala universitet. Arkeologiska institutionen. Uppsala.
- Taffinder, Jacqueline. 1984. Fångstkultur i Sydsmåland. I: *Populär arkeologi* 1984:2. Lund.

- Varenius, Linnéa. 1990. *Ölmestad Gunnagård 6:13, Gislaveds kommun*. Arkeologisk rapport 1990:7. Jönköpings läns museum. Arkeologisk förundersökning. Jönköping.
- Welinder, Stig. 1998. Del 1. Neolitikum – bronsålder 3900-500 f. Kr. I: Myrdal, Janken (red.). *Det svenska jordbrukets historia. Jordbrukets första femtusen år*. Natur och kultur. Stockholm.
- Åkerlund, Agneta. 2001. Stenålder i östra Mellansverige. Undersökningar utförda de senaste decennierna. I: Bergenssträhle, Ingrid och Hellerström, Sven. (red.). *Stenåldersforskning i fokus. Inblickar och utblickar i sydskandinavisk stenåldersarkeologi*. Riksantikvarieämbetet och Lunds universitet.
- Åstrand, Johan. 2004. *Kv. Seglaren RAÄ 218 Växjö socken och kommun*. Arkeologisk rapport 2004:11. Smålands museum. Särskild arkeologisk undersökning. Växjö.
- Ödeén, Anna. 2009. *Husen i Rökinge. Arkeologisk undersökning inför planerad husbyggnation på fastigheterna Rökinge 15:17-18 och inom RAÄ 156*. Arkeologisk rapport 2009:30. Jönköpings läns museum. Jönköping.

Otryckta källor

- Bekmose, Jens. 1970. *Katalog över fornsaker i Värnamo hembygdsförening*.
- Gustafsson, Jörgen. 2009. *Flinta och kvarts – stenålderns Spara och Slösa*. Publicerad på Jönköpings läns museums webbsida [<http://www.jkpglm.se/arkeologi/manadenshistoria/2009/februari.html>]
- Hylén, Håkan. Manus. *Ett härdområde från äldre järnålder samt skilda anläggningar från sten- och bronsålder. Undersökning av del av fornlämning nr 98 inför utbyggnad av industriområde vid kvarteret Elektronen*. Hakarps sn, Jönköpings kn.
- Papmehl-Dufay, Ludvig. *Fältarbetet i Runsbäck äntligen avslutat*. Kalmar läns museums blogg. <http://arkeologiikalmar.blogspot.com/> [2009-03-20]

Muntliga uppgifter

- Borg, Jan. Antikvarie vid Jönköpings läns museum.
- Gustafsson, Jörgen. Antikvarie vid Jönköpings läns museum.
- Nordström, Mikael. Antikvarie vid Jönköpings läns museum.
- Ödeén, Anna. Antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Figur- och tabellförteckning

Figurer

Figur 1. Karta över undersökta platser	4
Figur 2. Mikroliter	6
Figur 3. Tidigneolitiska indikationer	7
Figur 4. Skaftålsyxa	7
Figur 5. Skaftade kärnyxor	7
Figur 6. Senneolitiska indikationer	8
Figur 7. Flintfragment	8
Figur 8. Älghorn	9
Figur 9. Visentkranium	9
Figur 10. Vildsvin	9
Figur 11. Fornbolmens utbredning	10
Figur 12. Stenåldersindikationer kring Reftele	10
Figur 13. Enkorn och spelt	12
Figur 14. Kärna och spån från Nennesmo	14
Figur 15. Boplatsen i Nennesmo	14
Figur 16. Kvarts	15
Figur 17. Skaftad mikrolit	15
Figur 18. Draftingeundersökningen 1918	16
Figur 19. Depåfynd med tunnackiga yxor	17
Figur 20. Keramik från Gisebo	18
Figur 21. Keramik från Visingsö	18
Figur 22. Bruksretuscher	19
Figur 23. Ljuster från Dumme mosse	19
Figur 24. Kraghalsflaska från Dunkehalla	20
Figur 25. Kärna och knacksten	21
Figur 26. Stenredskap och avslag	21
Figur 27. Fler stenredskap och avslag	22

Tabeller

Tabell 1. Stenålderns periodindelning	6
Tabell 2. Undersökta platser med mesolitisk datering	13
Tabell 3. Undersökta platser med neolitisk datering	17

I Jönköpings län har förhållandevis få stenåldersbosättningar undersökts arkeologiskt. Men huvuddelen av de som undersökts har legat i länets södra del. Under mesolitisk tid fanns där ett större sjösystem känt som Fornbolmen och Nissaissjön. Boplatserna låg som ett pärlband invid sjöns stränder där förutsättningarna för fiske, storviltjakt och insamling var som bäst. Men sjölandskapet har förändrats och idag är området till stor del bevuxet med skog.

Neolitikum känner vi bäst genom fördelningen av lösfynd – yxfynd i jordbruksmarker. De neolitiska lämningar som undersökts har framför allt legat i länets norra del, i södra Vätterbygden. Det neolitiska livet krävde andra förutsättningar än mesolitikums – gott bete och goda odlingsjordar. Det har också påverkat boplatsernas lokalisering.

Under stenåldern var flintan ett av de viktigaste materialen för redskapstillverkning. Den användes för pilspetsar, skrapor, yxor och mejslar, men ju längre bort från flintans naturliga område desto färre är antalet registrerade boplatser. Mycket tyder på att det i länets norra och östra delar istället var andra material som var viktiga, som kvarts och kvartsit.

Syftet med denna framställning har varit att sammanfatta bilden av stenålderns bosättningar i Jönköpings län utifrån de arkeologiska undersökningar som gjorts. De har setts i relation till naturförutsättningar och landskapets successiva förändring – som till stor del styrt människans anpassning till sin omgivning.